

SZEMLE

KRISTÓ GYULA

AZ AUGSBURGI CSATA

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 124 o.)

A „Sorsdöntő történelmi napok” sorozatban ismét egy ütközetről olvashatunk. A szerző témaválasztása azért örvendetes, mert erről a jelentős, történelmünket alakító csatáról eddig Magyarországon csak kisebb terjedelmű írások jelentek meg, szemben a külföldi monográfiák és átfogó tanulmányok sorával. Kristó írása, miként a sorozat korábbi kötetei, nem csak — sőt elsősorban nem — az ütközet leírására összpontosít, hanem az ahhoz vezető út állomásait kísérli meg kitapintani, a történelmi eseményt belehelyezi a korszak politikai-gazdasági-társadalmi folyamatába. Azért is örülhetünk ennek, mert történelmi tudatformáló munkát vehetünk a kezünkbe, ami az érdeklődők széles rétegei mellett, tekintve könyvkiadásunk szűk keresztmetszetét, a közép- és felsőfokú oktatásnak is segédkönyvévé válhat.

A szerző — elsősorban saját eredményei alapján (v. ö. *Levedi törzsszövetségéről Szent István államig című kötetével*, 229—393. o.) — először a magyar kalandozó hadjáratok földrajzi irányait, kronológiáját mutatja be, majd az ezeket kiváltó gazdasági-társadalmi okokról és az európai politikai viszonyokról szól. Ezután rátér a Kárpát-medence X. századi etnikai viszonyainak vizsgálatára. Ez utóbbi azért igen hasznos, mivel széles körökben hozzáférhetővé teszi a korra vonatkozó különféle történelmi koncepciókról a szakfolyóiratokban elsősorban megjelent kritikákat (l. pl. *Fodor István: Östörténelmi tévutak és történelmi tudatunk torzulásai. = Múzeumok Közlemények*, 1982. 116—135. o.). Könyve hátralevő részében az augsburgi csata lefolyását, majd az ütközet kimenetelének a magyar illetve a német fejlődésre gyakorolt hatását foglalja össze.

Az ütközet előzményeiről és lefolyásáról a két legmegbízhatóbb forrás alapján tájékoztat (86—93. o.). Az augsburgi Ulrich püspök életírása ritka megbízhatóságával, míg Widukind tudósítása páratlan részletességével tűnik ki. Azonban az életírás szinte semmit sem tud a csatáról, Widukind pedig a város ostromáról nem vesz tudomást. Meglepő, hogy bár az V—XI. századi ütközetek közül éppen erről maradt fenn az egyik legrészletesebb leírás, mégis annyi a bizonytalanság a részleteket illetően. A nehézségek ellenére a szerző előadásmódja mértéktartó. Ismertetésében mégis több ponton nehezen követhető a csata lefolyása. Az említett forrásokból kikövetkeztethető ugyanis, hogy Ottó seregével nem közelítette meg a várost, látótávolságon kívül maradt. Másnapi taktikája arra irányult, hogy a várostól 5—7 km-re véget érő erdős-dombos vidéket (Rauher Forst, vagy Kobel) ne hagyják el — amíg erre lehetőségük van —, hanem 10-én hajnalban a sík medence határán É—D irányban húzódó dombok védelmében („aspera et difficilia loca”, v. ö. Caesar szóhasználatával) a bajor Lech-mező felé vonuljanak, talán valóban a Gunzenle vonaláig. Bár a források kimondottan nem szóltak arról, hogy a magyar sereg két részre oszlott, a szövegösszefüggésből erre következtetni lehet. Egy részük, talán Lél vezetésével, átkarolással próbálkozott (l. 89. o. térképe), míg a főszeregnek, valószínűleg Bulcsu vezetésével, szemből kellett volna teljessé tenni a bekerítést. Úgy tűnik, hogy az átkarolással nem sikerült olyan nagy zavart előidézni — a 8-ból csak 3 légiót szórtak szét, s talán a leggyengébbeket —, hogy az elől álló légiók Bulcsu seregrészének karjaiba fussanak. Soraik nem bomlottak fel, „in acie” maradtak, míg Konrád légiója

rendet teremtett a hátvédnél. Így tulajdonképpen külön-külön sikerült leszármolni a magyar seregrészekkel. Az átkarolási akció korlátozott sikeréhez hozzá járultak az ellenfél számára — a németek által talán tudatosan választott — kedvezőtlen terepviszonyok és a német egységek szokatlanul magas száma.

Problemátikus a szembenálló erők létszáma is. A szerző analóg példák alapján a németeket 3—4 ezerre becsüli, a magyarok létszámfölnyét pedig ehhez igazítandónak véli. Becslése helyes lehet, a (páncélos) nehézfegyverzetű lovaság kis létszámban is igen ütőképes, 50 lovag eleste a korban komoly veszteségnek számított. 1000-ben pl. a lengyel fejedelem, Boleszlav, 300 páncélost (loricati) küldött III. Ottónak, akik — az augsburgi csatában részt vevő csehekhez hasonlóan — önálló légiót alkothattak. A „legio” és „milia” a korban már szinonimái egymásnak, így a légió taktikai, azaz önálló harcászati tevékenység végrehajtására képes egységnek tekinthető. A korabeli évkönyvek a magyarok egységeit is nevezik légióknak. A német tartományok, „regnumok” hadipotenciálja igen magas volt, az Indulcus loricatorum (981) alapján a 15 ezer nehézfegyverzetű lovaszt elérte, a könnyűfegyverzetűek nélkül. Teljes mozgósításuk természetesen sohasem történt meg, ám éppen a X. század közepére kedvezően megváltozott az egyes regnumok kontingensküldő képessége és gyorsasága. Az augsburgi csatába Ottó kislétszámú zász vitézzel indult (v. ö. Vita Brunonis), a többiek azonban útközben hozzá csatlakoztak, Ulmnál és Augsburg közelében. 3—4 ezer főnél nagyobb sereg együttes mozgatása amúgy is szinte lehetetlen volt abban a korban. A magyar seregek is kisebb egységekben vonultak és csak a nagyobb katonai akciókra egyesültek (v. ö. Casus S. Galli, 926. év, id. Kristó, 18. o.; Widukind 938. év).

A könyv jellegéből adódóan érdemes lett volna bemutatni a korabeli fegyverzetet a rendelkezésünkre álló közel egykorú ábrázolások alapján (v. ö. Köhler, G., Breslau, 1887. 3. Bd. 3—23. o.). A hiteles Ulrich-életírás, amit a szerző is idéz, felsorolja ugyan a szokásos fegyverzetet (84. o.), de az érdeklődőnek is kevés információt nyújt. A Kopasz Károly korából származó képes bibliák miniatúráin helyet kapott a korszak nehézfegyverzetű harcosa is. A képeken jól látszódik a bőre, vagy vászonra erősített vas pikkelyekből, vagy gyűrűkből készült páncéling (lorica), rövidekkel, valamint egy ehhez csat-

lakozó kötény (páncélszoknya). A jobb kezét és a lábakat szintén vas borította. A nyakvédő a kúp alakú sisakra (galea) volt ráerősítve. A pajzs (clipeus) fából készült, kívül bőr fedte, félembernyi magasságú is lehetett. A legfontosabb támadófegyver a jándzsa (lancea), valamint a 75—100 cm hosszú kard (spathae). Widukindnál már az „armati” és az „equites” fogalmak azonosak, külön szól arról, ha egy kontingens nem teljesen az elvárt fegyverzetű. Erdemes végül utalni a már Madarász Henrik idejétől lendületet kapó várépítésekre (73. o.), hiszen a váraknak fontos szerep jutott az utak elzárásában a menekülő magyarok előtt. A magyarok fegyverzetének kitűnő áttekintése olvasható Kovács László tanulmányában (Hadtörténelmi Közlemények, 1975. 3. sz., 515—529. o.)

További megjegyzéseink a kalandozó hadjáratok jellegének és eredményeinek megítélésére vonatkoznak. Az 1945 előtti történelmi munkák (Deér J., Hóman B. stb.) és újabban *Vajay Szabolcs* műve — bár nem egy ponton túlozva — a magyar törzsszövetség nyugati szövetségi kapcsolataira irányította a figyelmet és a magyarok tájékozottságára a nyugati politikai erőviszonyokban. Ezeket a nézeteket a hazai történészek jelentős része kisebb-nagyobb mértékben elfogadta (részletes felsorolásukat l. Levedi törzsszövetségétől... i. h.). A szerző azonban határozottan elveti e katonai vállalkozások esetleges politikai indíttatását, sőt politikai hasznukról szó sem esik, hanem egyértelműen szákmányszerző jellegűeknek minősíti őket (38. o. és v. ö. a Levedi törzsszövetségétől... c. kötetben foglaltakkal, 309—392. o.). Magyaroztatást abban sejtjük, hogy elemzésében háttérbe szorult e „sportlovai teljesítmények” (32. o.) — amiket jókora eufémizmussal kalandozásoknak nevezünk — alapvető katonai, háborús jellege, az ezekhez kapcsolódó számtalan csatával, ostrommal és a nem kevés veszteséggel együtt. Clausewitz már felismerte, hogy a háború minden esetben politikai ténykedésnek tekinthető. Ennek természetesen nem szükséges a szembenálló haderő(k) leveréséig eljutni, elég ha „az ellenség szövetségi hálózatát megbontjuk, vagy új szövetségeket keresünk, vagy még inkább javunkra szolgáló új politikai kapcsolatokat hozunk létre” — teszi hozzá a hadtudomány klasszikus teoretikusa. A végső cél védelemlenné tenni az ellenséget. Ha ezt elfogadjuk, akkor a szerző által emlegetett politikai hűségnek, vagy hiányának, a kolostorok — bár ne feledjük, hogy az egyházak a kor „infrastruktúrájának”

részei, gazdasági és hadszervezeti egységek egyszerre — kifosztásának, vagy megkímélésének másodlagos a jelentősége.

Az előbbieket értelmében a kalandozások eredményeiben is többet látunk, mint pusztán a nemesfém- és rabszolgaszükséglet kielégítését. Az 1984-ben megjelent hadtörténeti szintézis értékelése szerint „a hadjáratok... hosszú időn át megakadályozták, hogy nyugat felől támadás érje az országot...” (Borosy András). A száz évnél is tovább ismétlődő hadjáratok objektíve biztosították az államszervezéshez és -alapításhoz szükséges külpolitikai háttérrel. E folyamat vezethetett a 973-as quedlinburgi követjáráshoz, a német birodalommal a „konszenzus” megtalálásához és a gyakorlatilag II. Konrád 1030-as támadásáig tartó békés viszony kialakításához. A kalandozó hadjáratok politikai haszna nagy jelentőségű, mivel I. Ottó uralkodása alatt — az általa újra megszilárdított központi hatalom birtokában — vett új lendületet a birodalom keleti határának a formálása: a cseh és a lengyel területekkel hűbéri jogon történő kapcsolat kialakítása, a határtartományok egyházszervezésének és térítő szerepének a felgyorsítása. Eppen az augsburgi győzelem emlékére alapította I. Ottó a merseburgi püspökséget, majd attól függetlenül a magdeburgi érsekséget, melyhez Lengyelország tartozott, míg Csehországot Mainzhoz csatolták. I. Ottó — és erre talán részletesebben ki kellett volna térni — német-római császárrá koronázásának (962) propagandájában az augsburgi győzelemnek is, közvetlenül és közvetve nem kis szerep jutott (l. Weinrich, H., Deutsches Archiv 27. 1971.; Schramm, P. E., MIOG Erg. Bd. 20. 1962.).

A kalandozások kronológiájával kapcsolatban egy tévedésre hívjuk fel a figyelmet. Flodoardus krónikája és egyháztörténete külön-külön előadja a fismes-i Szt. Macra templom felgyújtásának történetét (Gombos: Catalogus 2. k. 927. o. és 929. o.). Gombos — és őt követve Kristó — két különböző hadjárat-

hoz kapcsolta a történeteket, noha ugyanarról az esetről van szó és a megfogalmazás hasonlósága is feltűnő („aceruos quosdam frugum magnos, qui parietei eiusdem adhaeserant incendunt, exustisque segetibus...” és „...duabus etiam segetum metis, quae parietibus pene ipsius adhaerebant exustis...”). A részletesebb leírást Levedi törzsszövetségétől... c. könyvében a 937. évhez illesztette, ismertetett művében pedig a 926. évi hadjáratához (23. o.), a másik évnél csak utalt a történetekre. A templomot valójában csak egyszer, 937-ben gyújtották fel. A latin szöveg („parietei eiusdem adhaeserant...”) figyelembe vételével a templomfelgyújtás értelmezése is érthetőbb.

A Magyarok elődeiről és a honfoglalásról c. kötetből átvett fordítások történeti szempontú pontosítása is hasznos lett volna, pl. a st. galleni történetben a „camerarius”-ból a kolostor gazdája lesz, stb.

Az illusztrációkkal kapcsolatos gyakorlati megjegyzéseink a következők: A 85. oldalon lévő térképen Augsburg és Ulm között is fel lehetett volna tüntetni a római útvonalat (illetve a középkori utat), így a német sereg vonulása végig követhető lenne (l. Eberl, B., Augsburg—Basel, 1955. 2. és 3. térképvázlat). A képeknél meg lehetett volna adni a későbbi korból származó ábrázolás időpontját, mivel az átlag olvasó nem fogja a képjegyzék bibliográfiai adataival egybevetni. Sajnálatos, hogy a kiadó a kalandozó hadjáratok térképét kihagyta a kötetből, mivel nagy segítséget nyújtana a ma már kevésbé ismert nyugat-európai tartományok és városnevek azonosításában (Barbastro, Lerida stb. ...). A gazdag bibliográfia tájékoztathatta volna az érdeklődőket az augsburgi csata helyének és lefolyásának a probléma-történetéről is, ami helyesen nem került be a főszövegbe.

Reméljük, hogy a sorozat továbbra sem mond le a hadtörténeti jellegű ismeretek színvonalas, tudományos igényű népszerűsítéséről.

Veszprémy László